
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2017 (год. XXVI), ISSN 2367-8585

Силвия Георгиева¹, Елена Тачева²

„HISTORIA DOMUS“ – ДОМОВЕТЕ НА ВРЕМЕТО

Silviya Georgieva, Elena Tacheva

HISTORIA DOMUS: THE HOMES OF TIME

The article presents parts of the Latin chronicle Historia Domus in Bulgarian translation. This chronicle, which has never been translated into Bulgarian before, probably predates both the history of Blasius Kleiner and that of Paisii Hilendarski. The article also presents some travel notes by Elena Tacheva, recording her 2012 study trip to Star Beshenov (Stár Bišnov, Dudeštii Vechi), in the Banat region. The notes provide an outline of the major cultural institutions of the Bulgarian community in Star Beshenov.

Keywords: *Historia Domus, Star Beshenov, Bulgarian diaspora in Banat.*

За първи път в превод от латински се представя на част от пазения в Стар Бешенов летопис, известен с името „Historia domus“. Ръкописът вероятно предхожда както историята на Блазиус Клайнер, така и тази на Паусий Хилендарски. Пътните бележки на Елена Тачева от научно пътуване до Стар Бешенов, осъществено през 2012 г., информират за основните културни институции на селището.

Ключови думи: „Historia domus“, Стар Бешенов, българска диаспора в Банат.

История на енорията в град Бесенив в Торонталийски комитат на Ксанадийския диоцез

Произход на енорията

Енорията на град Бесенив води своето начало от 1738 година, когато българското население, бягайки от турското господство, усяда тук и основава тази енория. Като не били в състояние да понасят повече подтискането на турците, Никополският епископ Николай Канистрович, който после бе направен наш Ксанадийски, и мисионерът Блазий Христифор Милли доведоха със себе си всички на голямо събрание при Мисса за изискване на полагане на клетва от администрацията заедно с енорийския списък. А след като преминали към Оршо̀ва на Дуна̀ва, през Мехадия, Каранзѐбес, Рекас и Темесвар, през посочената по-горе година, на 7-ми март, според протокол № 1 Daptisatorum, тук се стигнало до издигане на тази колония на българите и до бързо основаване на имение и енория.

Рождението на България

Българският народ, който основава тази енория, идва от България, обаче тя преди е наричана провинция Долна Мизия – прелестна, плодородна и широка, простираща се по дължината на Дуна̀ва чак до неговото устие и Черно море, започвайки от Сърбия, почти 100 мили. Има многобройни градове и добре укрепени крепости: Видин, София, Шумна, Никополис, Силистрия, Варнас и др. Броят на нейните жители сега достига 2 милиона.

¹ **Силвия Георгиева** (Silviya Georgieva) – гл. ас. д-р в кат. „Етнология и балканистика“ на Филологически факултет в Югозападен университет, silvia_dr@yahoo.com;

² **Елена Тачева** (Elena Tacheva) – доц. д-р в кат. „Етнология и балканистика“ на Филологически факултет в Югозападен университет, elenatacheva@abv.bg

България и Азия

Този народ някога бил много прославен и войнствен, достигнал до Европейските части от Азия и дори България била Велика провинция на Горна Азия между реката Волга и планината Урал. Тези българи са от тюркски произход, така пише за тях Бопсинуус.

Тюркският произход на българите

Тъй като племената на хазарите служели на могъщите царе на хуните, българите били наречени от визан (което е равно на Бундо), Булгари, а по-късно даже и Влахи (Волохи). Те разграничават себе си от управляващите ги турци, с намерение да търсят независимост и седалище отвъд, в други владения. Тюркският произход на българите е отречен от по-горе приведените техни имена и от византийците се приемат Утуругури и Кутуригури. Думата Кан/Хан, с която наричат своите вождове, както и самите техни имена, като Дронго, Вулгер, Кубрат, Батай, Контраг, Аспарух, също не показват тюркски произход; и последният упрек – Бесермени /Бусарманти, което е най-вероятно първото им наименование. И така, отправяйки се на изток, като преминали планината Урал, стигнали до устието на река Кам и тук основали град Болгар, който в продължение на дълго време бил най-големият търговски център сред азиатските градове. Посочва се, че този голям и прочут град и днес бил обграден с насипи, имало руини на големи сгради и най-различни надписи на арменски и арабски. В централното място на този твърде древен град сега е разположен Успенският манастир, чиито обитатели отричат напълно ефимерността на всеки земен блясък и на всяко великолепиe. Тази област през осми век се наричала Велика България.

Войната с хазарите

Тези българи воювали със съседните на тях хазари. Те няколко пъти ги победили, като завладели някои техни провинции, но по-късно били победени от самите тях и то два пъти, и под командването на своите вождове Контраг и Батай били надвити във войната. Под командването на вожд Аспарух, изгонени от своето царство, били принудени да бягат.

Идването на българите в Европа

Те дошли, изгонени от хазарите, чак до Черно море (Евксинския понт) и се разположили на устието на Дунава, като издигнали около селищата си насипи. И траките били плячкосани от тях: след като им взели много добитък, данъци, а също и мнозина от самите тях, били поставени под тяхно робство. Императорът по онова време – Константин Погонат, искайки да накаже тези чужденци-варвари и да ги прогони от своята империя, подготвил срещу тях силна войска и под собствено ръководство се отправил да ги победи. Но българите се скрили зад насипите си и отложили за дълго време нападението. Междувременно императорът, измъчван силно от подагра, предал битката с българите на един от своите вождове и се отправил обратно към баните на Месемврия. Това внезапно оттегляне на императора дотолкова изплашило неподготвената войска на византийците, че тя, обхваната от голям страх и подплашена като някое стадо добитък, се втурнала да бяга. Като видели това българите, ги преследвали от Цезарея чак до Варна, като избили почти цялата войска, а съвсем малко успели да се измъкнат. Даже самият император едвам успял да се спаси.

Българите завладяват Мизия – 680 г.

Сега победителите поискали онази област и нейната красота, прелест и плодородие, които им се понравили, като ги видели, и по тази причина решили да останат там и да я направят своя собственост със сила и оръжие. В цялата тази провинция по протежение на Хемус и при Дунава живеели славяни, разделени на седем племена. Те били лесно победени от българите и шест от тези племена били отблъснати от новите дунавски господари на запад и на юг от Дунава до границите на аварите и Сърбия. Под властта на българите останало само едно племе, наречено Северини, при планините *Veregabenses*.

Накрая те опустошават цяла Тракия и принуждават императора да сключи мир с тях през Христовата година 680, с условие за годишен данък. Юстиниан II отхвърля този съюз на баща си с българите и ги побеждава в битка. А пък по-късно станало обратното: той така бил победен от българите, че на свой ред цялата му войска била почти разбита.

Превод от латински: Силвия Георгиева

Пътепис за Стар Бешенов днес

Целта ни е да посетим банатските българи, намерили втори дом и спасение от робството на 800 километра от родината. Какво от нея са пренесли, как е оцеляла българската им идентичност, как са съхранили у себе си знаците на българското време, какво от миналото пази още това място, какво е неговото настояще. Това са въпросите, разпалващи въображението ни, докато прекосяваме Сърбия и ношуваме в Сегед, за да не притесним нашите домакини с късното си пристигане.

На другия ден, почти по пладне, виждаме селцето, притихнало под лятното слънце, а жадният ни поглед не среща човешко присъствие. Стар Бешенов е разположен сред равнина, напразно копнеем за полъха на ветрец. Чувстваме се сами в пространството и го оглеждаме с любопитство. Погледът ни преминава през подредения чист площад. В центъра му се издига прекрасен католически храм. Почти срещу него е сградата на кметството, отдясно – малка градинка, в дъното на която се вижда читалищната сграда, боядисана в тъмночервено. Спираме пред два паметника, разположени недалеч един от друг – на епископ Никола Станиславич и на Карол Телбизов. Чели сме и за двамата, единият – известен с родолюбивата си дейност и заслугите пред българската католическа общност, другият – уважаван изследовател на банатското минало.

От площада тръгват няколко улици, широки и много чисти. Покрай тях са подредени домовете на бешеновци. Малки, едноетажни и бели сред зеленината на дърветата и пъстротата на градински цветя. Тези домове, така приличащи си един на друг, внушават спокойствие – така чисти, спретнати и непретенциозни, както вероятно е и животът на хората, които ги обитават. Мислим си – като в най-уредените села на България. И се сещаме, че Стар Бешенов е най-голямото българско селище на днешните банатски българи, прочели сме, че тук живеят около 4000 души наши сънародници.

Към нас приближава млада усмихната жена. Това е Анка Начов, учителка и съпруга на кмета, една от основните ни домакини и инициаторки за нашето идване. Говори ни мило и свойски на чист български език. Първата ѝ грижа е да ни нахрани в училищния стол, където за нас са приготвили традиционна постна чорба. След обяда тръгваме да се настаним. В Стар Бешенов хотел няма, но домакините категорично отхвърлят предложението ни да ношуваме в съседното градче. Отправляме се към отреденото ни място, където ни очаква изненада – оказва се, че ще спим в музея, т.е. в сърцевината на бешеновската представа за стойността на времето.

МУЗЕЯТ на Стар Бешенов е необикновен. Преди всичко, селските музеи са рядкост, в която и част на света да се намират. Бяла двуетажна сграда, с поовехтял надпис, който гласи „Музей на българската общност“. Отпред – живописна старовремска каручка, поставена върху добре поддържана тревна площ. Музеят е разположен в няколко свързани стаи на първия етаж. Ние сме настанени на втория етаж, където преди нас са отседнали и други гости от България. През прозорците си виждаме огромно и модерно тенис игрище, на което всеки ден има тренировки. Не съдържа любопитството си и веднага се отправяме към музея. Тук няма нито билетна каса, нито пазач. Музеят е достъпен безплатно по всяко време на денонощието за всички. Вътре има два вида експонати. Едните са малобройни – вещи на бита от миналото и като изключим пъстрата банатска носия, поставена на централно място, не се различават съществено от това, което може да се види в музеите на България. Вторите – многобройни книги, истинска книжна сбирка на издания от осемнадесети до двадесети век. Можем да ги извадим от стъкления шкаф и да ги прелистваме до насита. Правим го често, дори нощем, когато тишината е необичайна и дълбока, сякаш светът е спрял и съществува само времето на книгите. Печатани на латински, палкенски и български, книги за религията, учебни, исторически, художествени. Книги, превърнати в памет за миналото.

Първата ни среща с хората на Стар Бешенов става още същия ден, в кафенето на площада. Там се събират след края на работния ден, за да се видят и да поприказват. Вече всички са научили за пристигането ни и искат да ни поздравят. Разговарят притеснено, защото езикът им е различен от нашия, но се разбираме добре. Скоро бариерата е напълно отпаднала и в ушите ни зазвучават житейските им истории – за работата, децата, трудностите на живота, за спомените от посещенията на България. Те говорят припряно, искат да говорят, да ни убедят, че не са забравили родината, че познават нашите политици и спортисти. Хвалят се с новопостроения стадион, който носи името на Христо Стоичков. Канят ни на предстоящото читалищно тържество и на абитуриентския бал. Любопитството им към сегашния живот в България е безкрайно. Към нас постепенно се присъединяват

и деца. За разлика от възрастните, те не ни разбират така добре, предпочитат да ползват английски език, но са също така любопитни и дружелюбни. И тъй като в нашата група има и дете, осмокласникът Кирил, скоро се сприятеляват с него и заедно потеглят към „Българската къща“, където вече тече младежко тържество. На нашите притеснения относно часа на прибиране на Кирил отговарят с усмивка – в Стар Бешенов е напълно безопасно, престъпления на практика няма и децата могат да се забавляват до късно и дори през цялата нощ.

Ние посещаваме „Българската къща“ на следващия ден. Нова двуетажна сграда недалеч от площада, с широк двор, обграден с хубава желязна ограда. В двора има модерна естрада. Вътре цари своеобразен лукс – съвсем нови мебели, компютри, просторни зали, стая за готвене, оборудвана с маркова бяла и черна техника. Нашият придружител ни развежда гордо и обяснява, че „Къщата“ е плод на разумно и пестеливо разходване на средства, отпуснати от държавата и от частни лица. Главни обитатели на „Българската къща“ са децата – там се устройват тържества по различни поводи (децата сами готвят и почистват), провеждат се обучения, организират се концерти, понякога отседат гости.

Едно от местата, които нашите гости държат да ни покажат, е **Училището**. Отиваме в него сутринта, по време на учебните занятия. Нарича се Теоретичен лицей „Св. св. Кирил и Методий“ и е разположено в две сгради. Вървим по коридори, украсени с портретите на наши възрожденци и писатели, надничаме в просторните класни стаи – всичко изглежда съвсем ново и прекрасно поддържано. Междучасие е и пространството е изпълнено с младежки смях и припрян говор. Жегва ни фактът, че младежката реч е румънска, българският е затворен само в домашното общуване. Посреща ни директорката Станка Велчов, млада жена, възпитаничка на Софийския университет. Разговаряме в нейния кабинет, тя гордо говори за успехите на възпитаниците си, за множеството извънкласни форми, за библиотеката и компютрите. Очевидно на бешеновските ученици не им липсва нищо, получават отлична подготовка и масово продължават образованието си Букурещ и на други места по света. На въпроса ни дали някои от тях биха предпочели софийските висши училища, директорката отговаря просто и искрено: „София е много далече“. Преглъщаме въпроса дали България прави достатъчно, за да стопа разстоянието.

Отправляме се към втората сграда на училището, където учат по-малките. Поканени сме на урок по български език. Малко смутена, началната учителка бърза да поясни, че книжовният български се изучава единствено като избираем предмет и часовете според нея са недостатъчни. Сядаме тихо на задните чинове и с трепет присъстваме на това тайнство – срещата с родния език. Учителката чете народна приказка, а малчуганите я преразказват. Става ни мило от неподправените детски усилия да се представят добре пред „истинските българки“, дошли от самата родина. Справят се добре. След часа ни повеждат към „българската стая“ – така наричат кабинета с помагала по български език, използван едновременно като читалня и библиотека. Там са подредени албуми, учебници, художествена литература, а стените са украсени с българската азбука. В стаята има няколко деца, които увлечено четат и не ни обръщат внимание. Поднасяме своята скромна лепта в книжната колекция и тихо тръгваме с чувството, че се докоснахме до нещо много интимно, което не трябва да бъде смуцавано.

Престоят ни в Стар Бешенов съвпада с края на учебната година. По този повод в селото се организира голямо тържество. От сутринта в **читалище „Яку Ронков“** цари небивало оживление. Пристигат деца от всички възрасти с учителите си, родители, гости от съседни селища, всички празнично облечени и с много цветя. Движим се сред множеството и постепенно празникът влиза в нас. Читалищната сграда изглежда съвсем нова, има помещения, в които скорошният ремонт още не е приключил. Сякаш цялото село е тук и всички са в традиционни банатски дрехи. И ние усещаме, че до този момент не сме почувствали истинския български дух на това място – тук песните, танците, декламациите и музиката са чисто български. Българска е и радостта, която озарява всички лица.

Вечерта е **абитуриентският бал**, който се слива с общото тържество. За разлика от България, където това събитие минава при невероятна разточителност, тук краят на средното образование се отбелязва с подчертана скромност. Абитуриентите са облечени в нови дрехи, недосегаеми за крясъците на масовата мода – копринени блузи и прави поли за госпожиците, светли ризи и тъмни панталони за младите господа. Грим и прически не забелязваме. Прави впечатление, че в празничната зала, подредена в ресторанта, влизат и се настаняват както абитуриентите с учителите, така и родителите. Отвън обаче отново е цялото село, което посреща своите випускници с ръкопляскане и овации. Откъм ресторанта се носят популярни мелодии, включително народни. Чалгата тук не е на почет.

В неделния ден присъстваме на месата. **Храмът** е изпълнен с хора – мъже, жени, младежи и много деца. Мисълта ни неволно прави сравнение с православните храмове в България, където рядко може да се наблюдава такова струпване на богомолци и толкова силно религиозно чувство, изписано по всички лица. Звучите на органа и стилната украса на храма допълват усещането за запазената сила на религията, един от моралните стожери на бешеновската българска общност. Месата завършва със словото на местния свещеник. Слово просто, изпълнено с човечност и мисъл за децата, семейството и всекидневния живот на българите в Стар Бешенов. След края на месата никой не бърза да си върви. Хората се събират пред храма и дълго разговарят на палкенски с оживеност и радост, характерна за неделния празник.

Същия ден любопитството ни отвежда на още едно забележително място – **пазарът**. Широка неоградена площ от двете страни на реката в края на селото. Тук на весели, импровизирани сергии се продава буквално всичко – от животински и земеделски продукти до домакински съдове, дрехи, обувки, сечива и домашни животни. Впечатлява разнообразието от бели сирена, с чието производство регионът е известен и които са най-големият деликатес в Стар Бишов. Нарасналото оживление притегля погледа ни към една необичайна фигура – истински глашатай, живописен като в приказките, с огромен тъпан, панайотхитовски мустаци и старовремски калпак. Вика, колкото му глас държи, бие яростно тъпана и съобщава за продажбата на недвижими имоти и леки автомобили. Гласът му донася полъха на миналото.

Но идва време и за прощалната визита в дома на свещеника Ян Василчин. Той е белокош, достолепен мъж с мъдри очи и ведре усмивка. Приема ни в работния си кабинет, отрупан с книги. На старинното писалище е отворена тетрадка, господин Василчин скромно споделя, че отделя от времето си, за да пише. Говорим за нашия университет, за България, за впечатлението ни от тукашните млади хора и от тези у нас. И накрая ни показва истинското съкровище на този кабинет, бешеновския летопис, известен като “*Historia domus*”. За него знаем малко, защото още не е въведен в оборота на българистиката, като много други католически текстове, писани на латински.

“*Historia domus*” е дебела книга голям формат, съшита от старинни листове хартия, върху които ясно личи водният знак. Основният текст е създаден през XVIII век от тогавашния енорийски свещеник Блазиус Милли. По-късно го дописват множество други ръце. Макар и недобре проучен, ръкописът вероятно предхожда както историята на Блазиус Клайнер, така и тази на Паисий Хилендарски. Вписването на значими за селището факти става и до ден днешен. Мечтата на бешеновци е да издадат този ръкопис луксозно, на български и румънски. Съгласяваме се, че това би било значимо събитие в проучването на историята на българската католическа книга.

По-късно, вече в Тимишоара, получаваме от журналиста Ники Марков електронно копие на ръкописа, превод на първите няколко страници от който публикуваме тук за първи път.

Елена Тачева

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиев 2010:** Георгиев, Л. *Българите католици в Трансилвания и Банат. (XVIII – първата половина на XIX в.)* С.: НБКМ, 2010. // **Georgiev 2010:** Georgiev, L. *Balgarite katolitsi v Transilvaniya i Banat. (XVIII – parvata polovina na XIX v.)* NBKM, S., 2010.
- Телбизов 1978:** Телбизов, К. *Още една история на България от средата на XVIII век.* // *Векове*, 1978, № 6, с. 24 – 35. // **Telbizov 1978:** Telbizov, K. *Oshte edna istoriya na Balgariya ot sredata na HVIII vek.* // *Vekove*, 1978, № 6, s. 24 – 35.